

EBU ZEYD AHMET EL BELHÎ DÜŞÜNCESİNDE BİREY VE RİYAZET/EĞİTİM

Individual and Education in the Thought of Abu Zayd Ahmed El-Belhi

Cevat SİDDİKİ¹

Makale Bilgileri

Geliş Tarihi : 12.10.2020
Kabul Tarihi : 09.11.2020
Yayın Tarihi : 22.06.2021

Özet

Öğretimde başarılı olmanın en önemli yollarından biri öğrenciyi/bireyi iyi tanımaktan geçmektedir. Bireyin yetenek ve kabiliyetleri ve güçlü ve zayıf yönlerinin bilinmesi öğretim faaliyetlerinin başarısı için önem arz etmektedir. Bu çalışmanın amacı, bireyi bir bütün olarak çalışma konusu yapan ve İslam filozofları arasında ismi zikredilen Ebu Zeyd Ahmet el-Belhî'nin bireyi tasviri ve eğitim anlayışını incelemektir. Belhî, bireyi normatif bilginin yanı sıra bilimsel yaklaşımla tanımlamaya çalışmıştır. Ona göre Allah insana faydalı olanı bilip elde etsin, zararlı olanı da bilip ondan sakınsın diye temyiz gücü olan aklı vermiştir. Akıl ve idrak gücünü doğru şekilde kullandığı müddetçe dünya ve ahiret hayatını ıslah edebileceği ve en hayırlı nimetlere kavuşabilecektir. Belhî, insanın nefis/ruh ve bedenden meydana geldiğini ve faydalı ve zararlı şeylerin de bu iki yoldan insanı etkilediğini belirtmektedir. Ona göre akıl sahibi herkesin yapması gereken en önemli şey bu iki şeyin selametinin sürdürülmesini ciddiye almak ve arız olacak olumsuzluklardan uzak tutmaktır. Bunun da ancak riyazetle/eğitimle gerçekleşmesi mümkündür. Belhî bireyin kendini tanımamasının önemli olduğunu ve bu hususa öncelik verilmesi gerektiğini belirtmektedir. O bilgi ve öğrenmenin önemine dikkat çekerek bireyin eğitimden mahrum bırakılmamasının altını çizmiştir. Belhî insanı ruh-beden ve insan-evren ekseninde tanımlamaya çalışmış ve buradan yola çıkarak dünya ve ahiret mutluluğuna ulaşması için önerilerde bulunmuştur. Belhî'nin ruh ve beden riyazeti yaklaşımına göre eğitimin amacı ise bireyin kendini ve evreni tanımaya ve bu ikisi arasındaki ilişkiyi öğrenmesine yardımcı olmaktır, denebilir. Belhî'ye göre insan fizyolojik ve psikolojik olarak bazı özelliklere sahiptir. Bu özellikler insanın yaşamını etkileyen önemli etkenlerdir. Belhî, nefis ve beden riyazetini, iyi ve kötü hali olmak üzere iki boyutta ele almaktadır. O beden riyazeti hususunda öncelikle bireyin gerçek manada bedeninin korumaya ihtiyacı olup olmadığını ve korunursa ne tür faydaları olacağını bilinç düzeyinde bilmesini, sonra da varlığın ve eşyanın ilkelerini ve özelliklerini öğrenmesini ve bilmesini ister. Nefis riyazetinde ise arzı kuvveleri harekete geçiren hârici rahatsızlıklardan ve gönlün meşgul olmasına, kalbin parçalanmasına yol açan şeyler hakkında düşünme gibi dâhili rahatsızlıklardan korumasını ister. Dâhili rahatsızlıklardan kurtulmayı da iki şekilde olabileceğini belirtmektedir. Birincisi bireyin eğitilmesi ve bilgi ile donatılmasıdır. İkincisi de bireyin kendi tahammül gücünü bilmesidir. Belhî, nefis riyazetinde önemseddiği husus ise bireye kendini (duygularını) yönetme bilgisi ve becerisi kazandırmaktır. Ayrıca nefsin iyi halinin tekrar kazanılması için nasihatın önemine dikkat çekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ebu Zeyd Ahmet El-Belhi • Birey • Eğitim • Riyazet.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Trabzon Üniversitesi/İlahiyat Fakültesi/ Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü/ Din Eğitimi Anabilim Dalı, cevat2010@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-1443-3678>

Giriş

Eğitimin konusu ve nesnesi bireydir. İnsanlık tarihinin ilk evrelerinden itibaren insanlar hayatta kalma mücadelesi vererek neslinin devamını sağlamaya çalışmışlardır. İnsanoğlu kalıtsal yeteneklerini çevresel etkenlerle donatarak bu mücadelesini devam ettire gelmiştir. Zamanla doğa, akıl, din ve metafizik gibi bilgi kaynaklarıyla öğrenme kültürünü oluşturmuştur. Yazının bulunmasıyla öğrenme ve öğretme becerileri de gelişmiştir. Geçmişini sözlü aktarımın yanı sıra yazılı kaynaklardan da öğrenen insanoğlu kendini ve dünyayı daha iyi anlama ve anlamlandırabilme imkanını bulmuştur.¹ Eğitim faaliyetleri ve amacı her dönemde kendi koşulları ve imkanları çerçevesinde değişim ve gelişim göstermiştir. Her dönemde olduğu gibi İslam'ın zuhuruyla eğitim faaliyetleri ve amacı İslam'ın temel kaynakları çerçevesinde yeni bir perspektif kazanmıştır. İslam eğitim tarihi Peygamber efendimize nazil olan ilk vahiyle başlamış ve dönemin koşulları çerçevesinde ilk uygulamalarını göstermiştir.² Sözlü irşatla Peygamber efendimizin evinde başlayan ilk eğitim, mescitlerde devam ederek medreselerle kurumsallaşmış ve örgün hale gelmiştir.³ Öğretmen merkezli geleneksel İslam eğitim anlayışı Peygamber efendimizin vahyi sahabelerine aktararak açıklamasıyla başlamış ve modern döneme kadar etkili bir şekilde devam etmiştir. İslam eğitim tarihinde önemli bir yeri olan medreseler, dini eğitimin ağırlıklı olarak verildiği eğitim kurumları olmuştur. Medreselerde dini ilimler arasında fıkıh lokomotif ilim olarak ön plana çıkmıştır.⁴ Dini ilimlerin dışındaki ilimlerin eğitimi özellikle tıp eğitimi ağırlıklı olarak medreseler dışında hastanelerde, saray hastanelerinde ve tıp medreselerinde yapılmıştır.⁵

Eğitim modern dönemle⁶ ve bilimin gelişmesiyle yeni bir ivme kazanmıştır. Bu ivmenin en önemli etkenlerinden biri bireyi daha iyi anlama çabasına giren psikoloji ve eğitim psikolojisi dallarının ortaya çıkmasıdır.⁷ Bireyin davranış ve zihinsel süreçlerini bütün boyutlarıyla ele alan psikoloji⁸ bireyin öğrenme serüvenine de cevaplar aramaya çalışmakta ve eğitim biliminin felsefi kuramlarına katkı sağlamaktadır. Psikoloji ve eğitim psikolojisi gibi insanı konu alan bilim dallarının ortaya çıkışı her ne kadar son asırlara denk gelmişse de bu tür ve benzer bilimsel çalışmaların izlerini İslam'ın ilk yüzyıllarında da bulmak mümkündür.⁹ Bunlardan örnek olarak Ebu Zeyd Ahmet el Belhî'nin çalışmaları

¹ Geniş bilgi için bk., Nuray Yıldız, *Eski Çağda Yazı Malzemeleri ve Kitabın Oluşumu*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu 2000), 117-125.

² Geniş Bilgi için bk., Şakir Gözütok, *İlk Dönem İslam Eğitim Tarihi (Hz. Peygamber döneminde Eğitim Öğretim)*, (Ankara: Fecir Yayınları 2002)120-123.

³ Geniş Bilgi için bk., Cevat, SİDDİKİ, "Mescitten Medreseye Dönüşümün Kurumsal ve Düşünsel Açidan İncelenmesi", *Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi dergisi*, 1 / 2 (Aralık 2014), 161,162.

⁴ M. Şevki Aydın, "Medreselerin Gerileyiş Sebepleri Üzerine", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4 (1987), 323.

⁵ Geniş bilgi için bk., Ali Bakkal, "İslâm'ın Doğuşundan Artuklular Döneminin Sonuna Kadar Mezopotamya'da Tıp Eğitimi ve Hastaneler", *I. Uluslararası Artuklu Sempozyumu Bildirileri: Artuklular*, 25-26-27 Ekim 2007 Mardin, ed. İbrahim Özcoşar, (2008), 1/438-450.

⁶ Geniş bilgi için bk., Ahmet Cevizci, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: Paradigma Yayınları), 598.

⁷ Nuriye Semerci, "Eğitim ve Psikoloji" *Eğitim Bilimine Giriş*, ed. Mehmet Taşpınar, (Üniversite Kitapevi,), 42.

⁸Jean Delay-Pierre Pichot, "Psikolojinin Tanımları, Metotları ve Komşu Disiplinlere İlgileri", çev. Erdoğan Fırat, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 20/1, (Ocak 1972), 323.

⁹ Geniş bilgi için bk. Fuat Sezgin, *İslam'da Bilim ve Teknik*, (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş.

gösterilebilir. Belhî, “Mesalihu’l-Ebdan ve’l Enfüs” adlı eserinde beden ve ruh/nefis sağlığını konu etmiştir. Kitabında konuların ele alışında tümevarım yaklaşımla istidlal, kıyas, tecrübe, deney ve gözlem metodunu kullanmıştır.¹⁰ Kitabı döneminin kaynakları arasında önemli kılan tarafı ise bireyi (ruh ve beden) bir bütün olarak konu edişidir. Belhî kendi dönemine kadar tabipler tarafından sağlıkla ilgili pek çok kitap yazıldığını ancak beden ve ruh sağlığını birlikte ele alıp yazılan herhangi bir kitap görmediğini iddia etmektedir.¹¹

Fuat Sezgin Belhî’nin bu eserini döneminin en önemli çalışmalarından biri olarak saymış ve psikosomatik (hastalıklarda ruhsal durumun rolü konusunun) erken dönem temsilcisi olarak değerlendirmiştir.¹² Belhî’nin bu eseri günümüzde tıp, felsefe, ahlak ve psikoloji boyutlarıyla araştırmacıların bilimsel çalışmalarına konu olmuştur.¹³ Tıp ve psikolojiyle ilgili yazılan bu eser eğitimle ilgili de önemli ipuçları vermektedir. Sözü edilen eserde Belhî bireyi bir bütün olarak ele alıp tasvir etmeye çalışmış ve karşılaştığı olumsuzlukların üstesinden gelebilmesi için beden ve ruh/nefis riyazetinden söz etmiştir. Bu çalışmanın amacı Belhî’nin bireyi tasviri ve riyazet/eğitim anlayışını incelemektir.

Yöntem

Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Bu çalışmada Belhî’nin bireyi tasviri ve eğitim anlayışı, günümüze kadar ulaşan *Mesalihu’l-Ebdan ve’l Enfüs* adlı eseri çerçevesinde ele alınıp incelenmiş ve bazı sonuçlara varmaya çalışılmıştır. Eserin Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya Bölüm’ündeki 3740 numarada kayıtlı nüshasının Türkiye Yazma Eserler Kurumu tarafından Türkçeye çevrilmiş ve Arapçasıyla birlikte neşredilmiş nüshası esas alınmıştır. Ayrıca Mehmet Uysal’ın yaptığı çeviriden de karşılaştırma amacıyla istifade edilmiştir.

Hayatı

Belhî, M.850 yılında Horasan’ın Belh şehrinin Şâmistiyân köyünde doğmuştur. İlk eğitimini öğretmen olan babasının yanında almıştır. Gençlik döneminde ilim öğrenme maksadıyla uzun seyahatlere karar vererek bir hac kafilesiyle Irak’a gitmiş ve Irakta sekiz yıl kalmıştır. Belhî burada pek çok alimden dersler almıştır. Bunların arasında en önemlilerinden biri İslam’ın ilk filozoflarından Kindi’dir. Belhî, Kindi’nin yanında felsefe başta olmak üzere matematik, tıp, tabiat ilimleri ve dini ilimler öğrenmiş ve kendini geliştirmiştir. Belhî sekiz yıl Bağdat’ta kaldıktan sonra tekrar memleketi olan Belh’e dönmüş ve orada kendini yetiştirdiği alanlarda öğrencilerine ders vermeye başlamıştır. Gittikçe ün

Yayımları, 2008).

¹⁰ Ferruh Özpilavcı (ed.), *Mesalihu’l-Ebdan ve’l-Enfus Beden ve Ruh Sağlığı*, çev. Nail Okuyucu, Zahit Tiryaki, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2012), 26, 29-30.

¹¹ Ebu Zeyd El-Belhî, *Mesalihu’l-Ebdan ve’l-Enfus Beden ve Ruh Sağlığı*, çev. Nail Okuyucu, Zahit Tiryaki, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2012), 424-426.

¹² Fuat Sezgin, *Tanınmayan Büyük Çağ* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2010), 40.

¹³ Yapılan çalışmalar bk., Ömer Faruk Söylev, “Psikolojik Sağlık Hakkında İslam Tıp Tarihinin İlk Örneklerinden: Mesalihu’l-Ebdan ve’l Enfüs”, *İslam medeniyeti Araştırmaları Dergisi* 1/1, (Aralık 2014), 196-202; Orhan Gürsü, “İslam Düşünürü Belhî’nin (849-934) Ruh Sağlığına Yönelik Görüşlerinin Modern Psikoloji Doğrultusunda Değerlendirilmesi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (Nisan 2016), 271-309; Umut Kaya, Ebu Zeyd el-Belhî’nin Ahlak felsefesi (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006)

kazanmaya başlayan Belhî devlet adamlarının dikkatini çekmiştir. Bu ilginin bir sonucu olarak Ahmed b. Sehl b. Hâşim el-Mervezî' (M. 918-919) döneminde kendisine vezirlik teklifi yapılmış ancak Belhî tarafından reddedilmiştir. Belhî Şâmistiyân'da M.934 yılında vefat etmiştir.¹⁴

Belhî'nin öğrencileri arasından meşhur olanları, Ebû'l-Hasan el-Âmirî, Ebû Muhammed Hüseyin b. Muhammed el-Vezîr ile İbn Ferîûn'dur. Kaynaklarda Belhî'nin seyahate çok düşkün, felsefeyi ve antik kültürü iyi bilen bir şahsiyet olduğu zikredilmektedir. Yine kaynaklarda Razi'nin de ondan felsefe dersi aldığı ve Belhî'nin eserlerini kendine mal edecek kadar ilgiyle okuduğu geçmektedir.¹⁵

Kutluer, Belhî'nin fikrî şahsiyetinde en çok ön plana çıkan eğilimin dinle felsefenin uzlaştırılması olduğunu belirtir. Şöyle ki, bir taraftan tefsir çalışmaları yaparak kaleme aldığı metinleri çağının müfessirlerince itibar görmüş, diğer taraftan da matematik, coğrafya, tıp, astronomi, siyaset ve ahlâk gibi pek çok farklı alanlarda eserler vermiştir. Belhî, Hocası Kindî gibi ilâhî bilginin beşerî bilgideki artma veya derinleşmenin miktarı oranınca kavranabileceğine inanmıştır. Onun gözünde din ilâhî ve yüce hikmetler toplamıdır. Dini, gerçek anlamda kavramanın yolu ise beşerî hikmet arayışının ifadesi olan felsefi araştırmalardan geçmektedir. Coğrafya alanında yaptığı çalışmaları ünlü İslâm coğrafyacıları İstahrî ve İbn Havkal'ın eserlerine kaynaklık etmiştir. Batılı araştırmacılar nezdinde de uzun süre yalnızca büyük bir coğrafyacı olarak tanınmasına yol açmıştır.¹⁶

Malik Bedri'ye göre Belhî bilgiye olan derin katkılarıyla, modern zihnimize, birbiriyle alakasız görünen birçok farklı alanı kapsayan ansiklopedik bir dehaydı.¹⁷ İlave olarak onu psikosomatik tıp ve bilişsel terapinin öncüsü, endojen ve reaktif depresyon arasındaki farkı keşfeden ilk kişi ve modern psikolojik danışman olarak tanımlamaktadır.¹⁸ Yine onu mükemmel tıp teorisyenlerinden kabul edenler de vardır.¹⁹

Belhî'ye nispet edilen kitap sayısı 50 civarındadır. Ancak onun eserlerinden günümüze yalnızca ikisi ulaşmıştır. Bunlardan biri 'Mesalihu'l-Ebdan ve'l-Enfûs', diğeri de 'Şuverü'l-Ekâlim' adlı eserleridir. 'Şuverü'l-Ekâlim' adlı eseri ise 'Taḳvimü'l-Büldan' olarak da anılmaktadır. 'Şuverü'l-Ekâlim' adlı esere ait tek yazma nüshasının Necef'te bulunduğu tespit edilmiştir.²⁰

1. Belhî'nin Düşüncesinde Birey

¹⁴ İlhan Kutluer, "Belhî, Ebu Zeyd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınlar, 1992), 5/412.

¹⁵ Kutluer, "Belhî, Ebu Zeyd", 5/412.

¹⁶ Kutluer, "Belhî, Ebu Zeyd", 5/413.

¹⁷ Malik Badri, *Abu Zayd al-Balkhî's Sustenance Of The Soul, The Cognitive Behavior Therapy Of a Ninth Century Physician*, Trnc. Malih Badri, The International Institute of İslamic Thought, (London 2013), 1.

¹⁸ Geniş bilgi için bk. Badri, *Abu Zayd al-Balkhî's Sustenance Of The Soul, The Cognitive Behavior Therapy Of a Ninth Century Physician*, 11-23.

¹⁹ Rania Awaad, Sara Ali, "A modern conceptualization of phobia in al-Balkhî's 9th century treatise: Sustenance of the Body and Soul", *Journal of Anxiety Disorders*, Volume 37, January 2016, 90.

²⁰ Kutluer, "Belhî, Ebu Zeyd", 5/414.

Belhî'ye göre Allah insana faydalı olan şeyleri bilip elde etsin ve zararlı olan şeyleri da bilip ondan sakınsın diye ona temyiz gücü vermiştir. Böylece dünya ve ahiret hayatını ıslah edebilecek ve en hayırlı nimetlere kavuşabilecektir. İdrak gücüne sahip olan bireyin ruh ve bedenden meydana geldiğini belirten Belhî, faydalı ve zararlı şeylerin bunlar vasıtasıyla bireyi etkilediğini vurgulamaktadır. Akıl sahibi herkesin yapması gereken en önemli şeyin bu iki unsurun selametinin sürdürülmesini ciddiye alması ve arız olacak sıkıntı ve hastalık gibi rahatsızlıklardan uzak durmasıdır.²¹

Belhî insanı, yaratılışı ve yaşadığı evrenle ilişkisi ve etkileşimi bağlamında ruh-beden ve insan-evren ekseninde ele almaktadır. Başka bir deyişle insanın ruh ve bedenini mahiyeti, özellikleri, kabiliyet ve yetenekleri açısından birbiriyle etkileşimini ve evrendeki zorunlu gereksinimlerini açıklamaya çalışmıştır. Çalışmalarında istidlal, kıyas, tecrübe, gözlem ve deney metotlarından istifade etmiştir.²²

Belhî insan yaratılışını tanımlamada temel elementler ve özelliklerinden başlayarak kendi yorumunu geliştirmiştir. Yaratılış, yaratılışın amacı, insan, kainat, doğanın temel elementleri ve özellikleri gibi konular önceki alimler ve filozofların da ilgi ve araştırma konusu olmuştur.²³ Belhî klasik kaynaklardan etkilenmekle birlikte özgün yorumlarıyla tabiatın hangi elementlerden meydana geldiğini ve özelliklerinin neler olduğunu açıklayıp bireyi ruhsal ve bedensel olarak bu elementlerin özelliklerine göre tanımlamış ve nasıl korunması ve eğitilmesi gerektiğine açıklık getirmiştir. Belhî tabiatın dört temel elementten (ateş, hava, su ve toprak) meydana geldiğini ve bunların özelliklerini: Ateş; tabiatı sıcak ve kuru, Hava; tabiatı sıcak ve yaş, Su; tabiatı soğuk ve yaş ve Toprak; tabiatı soğuk ve kuru,²⁴ şeklinde tanımlamıştır. Ona göre insan vücudu elementlerin özelliklerine uygun bir şekilde meydana gelmektedir. Her bir organın varlığını devam ettirebilmesi için görevleri vardır. Ayrıca hava, yeme içme ve uyku gibi ihtiyaçları da vardır. Bunlar doğru yönetildiği müddetçe sağlıklı, yönetilmediğinde de hastalıklara maruz kalabilir. Belhî, insanın yaratılışını ve zorunlu olan temel ihtiyaçlarını formüle ederek içsel ve dışsal etkileşimini izah etmiş ve bu temel ve zorunlu ihtiyaçları ise yedi madde halinde yazmıştır. Bunlar ise: 1. Allah'ın evreni yarattığı dört unsur, 2. Dünyayı kuşatan yönler, 3. Rüzgarlar, 4. Mevsimler, 5. Gece gündüz saatler, 6. İnsan bedenini oluşturan salgılar ve 7. İnsan ömrünün dönemleri. Bu yedi temel unsuru yaratılışının külli kısımları olarak tanımlanmaktadır. Bunların her birine de dört özellik nispet ederek her birinde muhakkak bu dört özellikten biri bulunduğunu şöyle formüle etmiştir;²⁵

²¹ El-Belhî, *Mesalihu'l-Ebdan ve'l-Enfus Beden ve Ruh Sağlığı*, 1.

²² Özpilavcı (ed.), *Mesalihu'l-Ebdan ve'l-Enfus Beden ve Ruh Sağlığı*, 26, 29-30.

²³ Aristotele, *Oluş ve Bozuluş*, çev. Y. Gurur Sev, (İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2019); Kindi, *Felsefi Risaleler*, çev. Mahmut Kaya, (İstanbul: Klasik Yayınları, 2018).

²⁴ El-Belhî, *Mesalihu'l-Ebdan ve'l-Enfus Beden ve Ruh Sağlığı*, 18

²⁵ El-Belhî, *Mesalihu'l-Ebdan ve'l-Enfus Beden ve Ruh Sağlığı*, 32-36.

1. ATEŞ	1. HAVA
2. Güney	2. Doğu
3. Güney Rüzgarı	3. Sabâ Rüzgarı
4. Yaz, 5. Gece ve Gündüzün Ortasındaki Üç Saatlik Dilimi	4. İlkbahar
6. Safra, 7. Gençlik	5. Gece Gündüzün İlk Üç saatlik Dilimi
	6. Kan, 7. Çocukluk
1. TOPRAK	1. SU
2. Batı, 3. Batı Rüzgarı, 4. Sonbahar 5. Gece ve Gündüzün Ortasındaki Üç Saatlik Dilimi, 6. Kara Safra, 7. Orta Yaşlar	2. Kuzey, 3. Kuzey Rüzgarı
	4. Kış, 5. Gece ve Gündüzün Sonundaki Üç Saatlik Dilimi, 6. Balgam
	7. Yaşlılık

Belhî formülde gösterdiği bu özellikleri tabiatın ilk nitelikleri, insan tabiatının başlangıcı ve organlarının terkihi olarak tanımlamış ve görüşlerini bu formül üzerinde bina etmiştir. Konumuz açısından bakıldığında Belhî'nin bu formülünden aşağıdaki ipuçları çıkarılabilir:

1. İnsan yaratılışının karmaşık, tabiatının etkilenmeye ve değişmeye müsait olduğu.
2. Genel anlamda dört farklı kişilik özelliklerine sahip olması.
3. Özel anlamda her bireyin kendine özgü kişilik özelliklere sahip olması.
4. Bireyin kalıtsal özelliklerinin çevresel etkilerle şekillenmesi. (Bu bağlamda öğrenmeyi etkileyen kalıtım ve çevrenin etkisini açıklayan bir tablo olarak da değerlendirilebilir.)²⁶
5. Bireyin gelişim evrelerinin sınıflandırılması ve her evrenin kendine özgü özelliklere sahip olması.

Belhî'ye göre insan beden ve ruh birleşimidir ve her ikisinin sağlığına arız olan ve onu bozan hastalıklar mevcuttur. Ona göre ruhsal rahatsızlıklar fiziksel rahatsızlıklara göre daha uzun sürer ve insana daha çok musallat olur. Bedene arız olup da onun sağlığını bozacak rahatsızlıklar humma, baş ağrısı ve vücuttaki her türlü ağrılardır. Ruhsal rahatsızlıklar ise öfke, üzüntü, korku, kaygı ve benzerleridir. Belhî'ye göre ruhsal

²⁶ Nuray Senemoğlu, *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim* (Ankara: Pegem Yayınları, 2012), 8-10.

rahatsızlıklara yakalanan biri çoğu zaman eziyet çekeceği şeylere itilir. Çünkü insan hiçbir zaman keder, öfke, hüzn vb. ruhsal rahatsızlıklardan kolay kurtulamaz. Ona göre insanların bu tür rahatsızlıklara yakalanması ve etkilenmesi mizacı, gücü ve zaaflarının terkbine göre farklılık arz eder. Her insanı aynı ölçüde etkilemez. Örneğin kadınlar çocuklar ve erkekler, güç ve mizaçlarına göre farklı düzeyde ruhsal ızdırabın etkisinde kalır. Herkes az ya da çok, şiddetli ya da zayıf olsun mutlaka bu husustaki payını alacaktır. Belhî'ye göre ruh ve beden musibetlerde ve arız olan elemlerde müşterektirler. Ancak daha önce tabipler arasında böyle bir adet olmadığı için bu iki konuyu birlikte işlememişlerdir. Ona göre bu iki hususun birlikte işlenmesi doğru bir şey olup ruh ve bedenin esbabının iç içe olmasından dolayı bir ihtiyaçtır. Çünkü insanın kıvamı ruh ve bedeniyledir.²⁷

Her insanın varoluşsal olarak farklı özelliklere sahip olması birey veya fert olma özelliğinin de bir göstergesidir, denilebilir. Bireyi öz benliği ile tanımlanması²⁸ özündeki farklılıktan neşet ettiğini Belhî'nin görüşlerinde de bulmak mümkündür. Nasıl ki ruh ve beden birbirinden ve çevreden etkileniyorsa düşüncesi, tasavvuru, ve dünya görüşü ve bakış açısı da etkilenerek şekillenmektedir. Bireyin kendine özgü varoluşsal özellikleri onun eğitimi için de önemli ipuçları vermektedir.

2. Belhî Düşüncesinde Riyazet/Eğitim

Önceki bölümde Belhî'nin bireyi tanımlarken istidlal, kıyas, tecrübe, gözlem ve deney metodundan istifade ettiğini belirtmiştik. Aynı yaklaşımı ruh ve beden riyazetinde de takip etmiştir. Belhî bireyi akıl ve idrak sahibi olarak tanımlamış ve bu kabiliyetinin geliştirilmesini ve faydalı bir şekilde kullanılmasını eğitime bağlamıştır. O insan ve hayvan arasındaki farkı da bu idrak gücüne bağlamaktadır. Ona göre her insanda sağlıklı ve uzun yaşama isteği olduğu gibi hayvanlarda da sağlığını koruma içgüdüğü mevcuttur. Hayvanlar faydalı olan şeylere yaklaşma ve zararlı olan şeylerden uzak durma gibi durumlarda ihtiyaç duydukları şeyler onlara ilham edilmiştir. Ancak insanlarda aynı durum söz konusu değildir. İnsanlar öğrendikçe eşyanın hakikatini bilirler, bildikleri ölçüde de kendilerine faydalı şeyleri yaparlar ve zararlı şeylerden korunurlar.²⁹

Belhî, bireyin kendini ve evreni bilmeyi ve öğrenmeyi hayatında öncelik vermesini belirtmiş ve bireyin bilgi ve eğitimden mahrum bırakılmaması gerektiğinin altını çizmiştir.³⁰ O bireyi bir bütün olarak ele almış ve yaratılış formülü gereği bir denge/itidal içinde olduğu sürece mutlu bir yaşam sürebileceğini ifade etmiştir. Bu dengeyi yakalayabilmek ve koruyabilmek için ruh ve beden riyazetine işaret etmiştir.

Riyazet

Riyazetin sözlük anlamı “terbiye etmek, eğitmek, ıslah etmek, boyun eğdirmek, idman” anlamlarına gelmektedir. Tasavvufta ise “nefsin çekici ancak zararlı olan isteklerinden uzak

²⁷ El-Belhî, *Mesalihu'l-Ebdan ve'l-Enfus Beden ve Ruh Sağlığı*, 418-422.

²⁸ Cevizci, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, 150.

²⁹ El-Belhî, *Mesalihu'l-Ebdan ve'l-Enfus Beden ve Ruh Sağlığı*, 8-12.

³⁰ El-Belhî, *Mesalihu'l-Ebdan ve'l-Enfus Beden ve Ruh Sağlığı*, 4.

kalmaya, faydalı ama zor olan şeyleri yapmaya kişinin kendisini alıştırmayı demektir.”³¹ İslam literatüründe “Riyazet” kavramı ağırlıklı olarak tasavvuf eğitimi kavramları arasında yer almaktadır. Tasavvufta sufiler, salikin haram ve mekruhun yanı sıra nefsinin mubah olan hazlardan da mahrum ederek nefis üzerinde hâkimiyet kurması gerektiğine düşünürler. Zühd, mücadele, mücadele, nefis tasfiyesi ve tezkiyesi gibi tasavvuf terimleriyle yakın anlama gelen Riyazet "nefsin şehvet denilen beden ve dünya ile ilgili arzularını kırmak, bunları etkisiz hale getirmek, nefsi aklın ve dinin tespit ettiği sınırlar içinde tutmak," şeklinde de tanımlanmıştır.³² Belhî'nin “Riyazet” yönteminde ise ruh ve bedenin özellikleri ve sağlıklı ihtiyaçları gözetilerek bir denge oluşturulması ve korunması amaçlanmıştır.³³

Beden Riyazeti/Eğitimi

Belhî'ye göre İnsan için bedeni, faydalı şeyleri elde etmesi ve zararlı şeylerden korunması için bir araçtır. Onun için doğru yönetilmesi ve korunması gerekir. Belhî beden riyazeti için yapılması gereken on üç hususa işaret etmiştir. Bunlar ise;

1. Bedenin koruma ihtiyacı: Belhî beden riyazetinde öncelikle bireyin gerçek manada bedeninin korumaya ihtiyacı olup olmadığını ve korunursa ne tür faydaları olacağını bilinç düzeyinde bilmesini istemektedir. Belhî'ye göre bütün canlıların bu evrende yaşadığı müddetçe temel ihtiyaçları vardır. Bunlar yeme ve içmeden başlayarak yaşadığı ortamın sıcak ve soğukluğuna kadar her şeydir. Evrendeki tabii ya da insan eliyle yapılan suni her şey bozulma ve dönüştürmeye maruz kalır. Dolayısıyla bu tabii veya suni şey, mevcudiyeti devam ettiği müddetçe varlığını sürdürebilmek ve bozulmayı kendinden defetmek için zorunlu olarak korumaya ihtiyaç duyar. İnsanlar bu ihtiyaçlarının karşılanması noktasında bilgi eksikliğinden dolayı haddi aştıkları durumlar olmaktadır. Haddi aştıkları yüzünden insanlar bedeninde erkenden bir takım zararların ortaya çıktığını anlayamamaktadırlar.³⁴

2. Eşyanın ilkelerini ve özelliklerini bilmek: birey kendi bedenini ve ihtiyaç duyduğu şeylerin mahiyetini bildiğinde, kendisi için faydalı şeylerden istifade eder ve zararlı şeylerden de uzak durur.

3. Yaşadığı yerin, suyu ve havası kendisine ne kadar uygun olduğunu bilmek. 4. Kendini sıcak ve soğuktan nasıl korunmasını bilmek. 5. Yiyecek ve 6. İçeceklerinin kendisine uygunluğunu bilmek. 7. Kokuların faydaları ve zararlarını bilmek. 8. Uykunun önemini bilmek. 9. Cinselliğin ihtiyaç, fayda ve zararlarını bilmek. 10. Temizliğin önemini bilmek. 11. Sporun önemini bilmek. 12. Spordan sonra masajın önemini bilmek ve 13. Müzik dinlemenin önemini bilmek.

Belhî bu hususlarda, bedenin ihtiyacı miktarınca ve bedene uyumu ölçüde bir denge içerisinde olmasına salık vermiştir. Bunlar bireyin sağlıklı yaşamı için bilinmesi ve

³¹ Mehmet Canbulat, *Dini Kavramlar Sözlüğü* (Ankara: DİB Yayınları, 2015), 559.

³² Süleyman Uludağ, “Riyazet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınlar, 2006), 143.

³³ El-Belhî, *Mesalihu'l-Ebdan ve'l-Enfus Beden ve Ruh Sağlığı*, 158, 354, 368, 430.

³⁴ El-Belhî, *Mesalihu'l-Ebdan ve'l-Enfus Beden ve Ruh Sağlığı*, 10-16.

uygulanması gereken hususlardır ve kendi başında uygulanabilen müfredat olarak değerlendirilebilir.

Belhî'ye göre birey her ne kadar beden sağlığını korumaya çalışsa da doğuştan, hayatın çeşitli alanlarında düştüğü hatalardan dolayı beden sağlığını kaybetme durumu olabiliyor. Tekrar kazanılması için durumun ciddiyetine göre ilaç kullanılabilir. Tedavi noktasında da yaş ve dönemleri (çocukluk, gençlik, orta yaş, yaşlılık) dikkate alınması gerektiğini belirtmiştir.³⁵ Bu yaklaşım günümüz sağlık ve eğitim alanlarındaki bireyselleştirilmiş uygulamaların nüvesi olarak değerlendirilebilir.

Nefis Riyazeti/Eğitimi

Belhî nefsi, cevheri latif, değişimi hızlı ve dönüşümü çok olan cevher şeklinde tanımlamıştır.³⁶ O nefsin kuvvelerinden bahsederek onları iyi ve kötü kuvveler olmak üzere ikiye ayırmıştır. Nefsin iyi kuvvelerini; akıl, fehim, hıfz gibi üstün kuvveler, iffet, cömertlik gibi güzel ahlak; kötü kuvvelerini ise; zemmedilmiş ahlak, öfke dehşet vb. hızlıca ortaya çıkan ve yok olan arızı haller şeklinde tanımlamıştır. Üzerinde durduğu kısım ise kötü olan arızı kuvvelerdir.

Belhî nefis riyazetini bireyin ruhsal (normal/iyi ve kötü) durumuna göre iki safhada ele almıştır. Başka bir deyişle bireyin ruhsal olarak normal ve sakin hali ile arızı kuvvelerin galebe çaldığı kötü halini ayrı ayrı ele almıştır.

1. Nefsin normal/iyi hali, kuvvelerin denge halindeki durumudur. Bu İyi halin korunması ve sürdürülmesi için nefsin eğitilmesi gerekmektedir. Belhî bu hususu iki açıdan ele almaktadır.

Birincisi birey, duyduğu ve gördüğü şeylerden kendisine gelen ve endişelenmesine, canının sıkılmasına ve öfke, dehşet, keder, korku vb. duyguların tahrik olmasına sebep olan hârici rahatsızlıklardan kendisini koruması gerekir. Bu da ancak bireyin kendini tanıması ve yaşadığı evrenle ilgili bilgisi ve tecrübesiyle mümkündür.

İkincisi bireyin olay ve olguları algılanmasından kaynaklan ve endişelenmesine, canının sıkılmasına ve öfke, dehşet, keder, korku vb. duygularının tahrik olmasına sebep olan ve gönlünün meşgul olmasına, kalbin parçalanmasına yol açan şeyler hakkında düşünme gibi dâhili rahatsızlıklardan kendini koruması gerekir. Bu dâhili rahatsızlıkların riyazeti de iki yolla gerçekleşir.

Birinci yol bireyin ruhen iyi olduğu ve kuvvetlerinin sakin olduğu bir vakitte bu dünyanın nasıl tesis edildiğini ve ahvalinin hangi düzen üzere yürüdüğünü öğrenmesi, bilmesi ve kendi kalbine hissettirmesidir. Hiçbir insan bu dünyada sıkıntı yaşamadan, kederlenmeden yahut bir eziyetle veya hoş olmayan bir durumla karşılaşmadan istediğini elde edemez, temenni ettiği ve arzuladığı gibi isteklerine ulaşamaz. İnsan tabiatının bu hal

³⁵ Geniş bilgi için bk. El-Belhî, *Mesalihu'l-Ebdan ve'l-Enfus Beden ve Ruh Sağlığı*, 360, 374-382.

³⁶ El-Belhî, *Mesalihu'l-Ebdan ve'l-Enfus Beden ve Ruh Sağlığı*, 436-438.

üzere olduğunu ve âdetin de bu şekilde cereyan ettiğini bilmelidir. Dolayısıyla insanın dünyadan aslında olmayan bir şeyi istemesi ve bunu da bildiği için insanlarla olan çeşitli ilişkilerinde ısrarcı olmaması, muradının ve isteğinin tersi başına gelen birçok şeyi elinden geldiği kadar görmezden gelmesidir. Hoşlanmadığı halde başına gelen küçük şeyler karşısında sıkıntı duymamaya kendisini alıştırmasıdır. Küçük şeylere karşı tahammülünü geliştirdiğinde hoşlanmadığı büyük olaylar karşısında da dirençli olur.³⁷

İkinci yol ise bireyin kendi yetenek, kabiliyet ve tahammül gücü ve ölçüsünü bilmesidir. Şöyle ki her insan için kalbin taşıdığı kuvvet ve zayıflık, sinenin geniş veya dar olması bakımından bir sınır söz konusudur. Kimi nefisler büyük sıkıntılara tahammül edebilir, kimileri ise başına gelen her türlü kaygıda zayıf düşer. Bu kaygılar onu dehşet ve hayrete düşürür. Direnci çözümlenme noktasına gelir ve sonunda bedeninde rahatsızlıklara sebep verir. İnsan kendi tabiatını ve gücünün sınırını bildiği zaman olumsuz bir durum karşısında ne ölçüde başa çıkabildiğini bilir ve arzu ve isteklerini ona göre düzenler. Hangi statüde olursa olsun, eğer nefsinin büyük işlerle ve önemli sıkıntılarla baş edebildiğini bilirse onlarla uğraşmayı göze alır. Aksi durumda yani nefsinin zayıf ve narin olduğunu bilirse zor ve tehlikeli işlerin altına girmez ve uzak durur.³⁸

2. Nefsin iyi/normal halinin kaybolduğu durumlarda Belhî, tekrar kazanılması için kendi kendine telkin yöntemi ve nasihat almayı önermiştir. Belhî'ye göre insanın tabiatı gereği nefsinin kuvveleri öfke, dehşet, korku vb. olan nefsani rahatsızlıkların hiçbir zaman harekete geçemeyeceği şekilde sakin ve dingin bir halde muhafaza etmesi mümkün değildir. İnsanın başına hemen her vakit peş peşe gelen ruhsal rahatsızlıklar, bedeni rahatsızlıkların durumuna göre daha kuvvetlidir. Zira insanın bedensel yaralanma veya bedenin ağrıya maruz kalması her zaman olabilecek bir şey değildir. Ancak öfkesini, can sıkıntısını, hüznünü veya gam/tasasını harekete geçiren şeylerle karşılaşmadığı neredeyse hiçbir gün yoktur. Bunun sebebi nefis cevherinin latifliği ve değişiminin süratli, dönüşümünün çok olmasıdır. İşte bunlardan dolayı insan, nefsinin maslahatları bakımından kuvvelerini hazırlamaya ve eğitime ihtiyacı duyar. Çünkü eğer ruhsal kuvvelerinin herhangi biri harekete geçecek olursa hemen onu sakinleştirmesi ve tekrar en güzel haline getirmesi gerekir. Ona göre arızı kuvvelerin harekete geçmesi halinde nefsin riyazeti içeriden ve dışarıdan kendisiyle uygunluk arz eden nefsani şeylerle olur. İçeriden olanı, insanın nefsinden harekete geçirdiği ve bu sayede rahatsızlığı kontrol altına aldığı düşüncedir.³⁹ Bunu kendi kendine telkin⁴⁰ olarak da tanımlanabilir.

Dışarıdan olanı ise bir başkasının konuşmasından kendisine faydasını gördüğü, harekete geçen şeyi sakinleştiren ve nefsinin kuvvelerinden fesada uğrayanı ıslah eden bir

³⁷ El-Belhî, *Mesalihu'l-Ebdan ve'l-Enfus Beden ve Ruh Sağlığı*, 430.

³⁸ Geniş bilgi için bk. El-Belhî, *Mesalihu'l-Ebdan ve'l-Enfus Beden ve Ruh Sağlığı*, 432.

³⁹ Geniş bilgi için bk. El-Belhî, *Mesalihu'l-Ebdan ve'l-Enfus Beden ve Ruh Sağlığı*, 436-438.

⁴⁰ Telkin "kişiyi bir düşünceyi, inancı ya da tutumu, eleştirel yaklaşımsız benimsemeye ya da belli bir davranışı kabul etmeye özendirme; bu amaçla kullanılan yöntem ya da araç" olarak tanımlanmaktadır. Rasim Bakırcıoğlu, *Ansiklopedik Eğitim ve Psikoloji sözlüğü* (Ankara: Anı Yayıncılık, 2012), 1242; Kendi kendine telkin "kişinin, kendi moralini yükseltmek, rahatlamak ya da hastalıktan kurtulmak için kendi kendine telkinde bulunmasıdır." Selçuk Budak, *Psikoloji Sözlüğü* (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları 2009), 423.

nasihattir.⁴¹ Nasihat ise “başkasının hata ve kusurunu gidermek için gösterilen çaba; iyiliği teşvik, kötülükten sakındırmak üzere verilen öğüt; başkasının faydasına ya da zararına olan hususlarda bir kimsenin onu aydınlatması ve bu yönde gösterdiği gayret”⁴² şeklinde tanımlanabilir. Nasihat İslam eğitim geleneğinde önemli bir yere sahiptir. İslam eğitim geleneği medrese ve tekke ekolü şeklinde ayrı ayrı ele alınırsa tasavvufi eğitim yönteminin temelini nasihatın teşkil ettiği söylenebilir.

Belhî'ye göre nasihat ve hatırlatma yoluyla hariçten gelen yardım hasta için daha etkili ve faaldir. Faydası ve kazancı daha büyüktür. Bunun da iki sebebi vardır. Birincisi insan başkasından gelen nasihati kendi nefisinden gelene göre daha çok kabul eder. Çünkü kendi görüşü her zaman duygularına mağlup olur. Fikir ve duygusu birbirine karışmış vaziyettedir. İkincisi; ruhsal rahatsızlıklardan birinin harekete geçmesi halinde insanoğlu bu rahatsızlığa karşı mukabelede bulunacağı şeyle meşgul olur, azmine ve görüşüne mağlup olur. İşini düzenleyecek ve fesadını ıslah edecek birisine muhtaçtır.⁴³ Bu kişi tecrübeli, yaşlı, öğretmen ya da alim biri olabilir.

Belhî'nin nefis riyazetinde altını çizdiği nokta nefsin arızı kuvveleriyle mücadele edilmesidir. Üzerinde durduğu bu arızı kuvvelerin kaynakları beden kaynakları ile ilişkisi olan ve ruhsal durumunu endişeye düşüren, değiştiren yahut büyük zararları beraberinde getiren neticelere yol açan durumlardır. Örneğin şiddetli öfkenin bazı hallerde beden kaşınmasına ve titremesine, renginin sararmasına sebep olması, endişe ve korkunun etkisiyle vücudun ısınması veya soğuması ve korkunç görüntülü hallerin ortaya çıkması gibi durumlardır. Ruhsal duruma bu arızı haller musallat olduğunda beden salâhı ile ilgilenen kimsenin bunları uzaklaştırması, harekete geçen şeylerden doğan tahribattan koruyacak ve sıkıntılarını kâfi gelecek şekilde teskin etmesi gerekir. Belhî'ye göre eziyet verici rahatsızlıkların başında gam/tasa gelmektedir. Tasa hepsinden önce gelir ve her biriyle mevcuttur. Örneğin öfkeli kimse bir şeyden dolayı tasalanır ve bundan dolayı öfkeye kapılır. Endişeli ve korkan kimsede de durum böyledir. Tasanın zıddı da neş'edir. Neşe insanı rahatlatan ve etkileyen her şeyin aslıdır. Tasadan kaynaklanan ve nefis kuvvelerine arız olan hallerden birisi öfkedir(gazab). Nefse arız olan diğer kuvveler ise; dehşet (feza') hali, kaygı(ceza') ve vesvesedir. Belhî sayılan bu arızların nefsanî rahatsızlıklar olup bedene de zarar verdiğini ve hastalanmasına yol açtığını belirtmektedir.⁴⁴

Belhî sözü edilen rahatsızlıklarla ilgili açıklamalarda bulunup yöntemler göstermiştir. Örneğin öfkenin giderilmesi ve kontrol altına alınmasıyla ilgili: Belhî'ye göre İnsan birçok zaman öfkeye kapılmakta ve eziyetini çekmektedir. Kişi ister ahaliden veya orta halli veya kral ve sultanlardan olsun insanlarla olan ilişkilerinden kaynaklanan sebeplerle gün içerisinde birçok kere bu durumla karşılaşmaktadır. Özellikle de tabiatı itibarıyla canı çok sıkılan, tahammülü az ve çabuk heyecanlanan biri ise bu öfke kendisine musallat olur ve

⁴¹ El-Belhî, *Mesalihü'l-Ebdan ve'l-Enfus Beden ve Ruh Sağlığı*, 436-438.

⁴² Mustafa Çağrı, “Nasihat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınlar, 2006), 408.

⁴³ El-Belhî, *Mesalihü'l-Ebdan ve'l-Enfus Beden ve Ruh Sağlığı*, 440.

⁴⁴ Geniş bilgi için bk. El-Belhî, *Mesalihü'l-Ebdan ve'l-Enfus Beden ve Ruh Sağlığı*, 444-446, 452.

iyice yerleşir. Öfke afetini kontrol altına almaya çalışan kimse hem dışarıdan hem de içeriden yardım almalı, en yakınında bulunan kimselerden öfkelenildiğini gördüklerinde kendisine nasihat ve hatırlatmada bulunmaları, affetme ve yüz çevirmenin faziletlerini ve bunların hem bu dünyada hem de ahirette ne gibi güzel karşılıkları içerdiğini göstermelerini ve aracılık yapmalarına izin vermelidir. İçeriden destek ise fikri çözümlerdir. Bunlardan bazıları ise; a. insanın nefsinin sakin olduğu, öfkesinin ilk harekete geçtiği ve kuvvetli olmadığı anda kendisini zapt edip onun pekişmesine imkan tanırrsa başarılı olacağını, aksi halde onu ortadan kaldıramaya güç yetiremeyeceğini ve artık geç olacağını ve işin kontrolünden çıktığını düşünmesi. b. Şiddetli öfkeden dolayı bedeni zararları düşünmesi. c. Birçok kral ve insanın öfke sonucu başlarına gelenleri düşünmesi. d. İnsani faziletleri kendisiyle tavsif edildiği en üstün ve en değerli övgü unsurlarını düşünmesi. e. İntikamın kin ve nefreti doğurduğunu ve affetmenin bunun tersi olduğunu düşünmesi. f. Ani davranmaması ve yanlış karar vermemesi için üzerinde otoritesi bulunan kimseleri öfke halinde cezalandırmaması, nasılsa başka bir zamanda da yapabilmesini düşünmesi. g. İnsanları istenmeyen davranışlarından dolayı hakir ve değersiz görmesinin caiz olmadığını düşünmesi. h. Cezalandırırken onu da cezalandıracak bir üstün olduğunu düşünmesi. Yine öfkenin şiddetini kontrol etmek için eğer öfke duyulan kişi bir yakını olsaydı bunu hoş göreceğini düşünmesidir.⁴⁵ Belhî nasihat ve telkinin ahlaki değerler içermesini önemsemiştir.

Bir diğer örnek, korku ve dehşetin üstesinden gelme ve riyazetiyle ilgili de kendi kendine telkin yöntemini önermektedir. Belhî'ye göre dehşet korkunun ifrat noktasıdır. İnsanın kendisinden korktuğu her şey onu dehşet noktasına götürmez. Dehşet insanın ancak yakın bir zamanda başına geleceğini düşündüğü ve beklediği bir şeyden dolayı olur. İnsan daha sonraki bir vakitte gerçekleşeceğinden korktuğu bir şey hakkında düşündüğünde kederlenir ancak nefsinin meşgul edecek şekilde şiddetli bir korku duymaz. Bu insanın yok olma ve fena bulma hakkında düşünmesine benzer. İnsanın korktuğu şeyler çok muhtelif olup örneğin; yetki sahibi birisinin azledilmekten korkması, mal sahibinin fakirlikten korkması vb. gibi durumlardır. Çözüm yolları ise örneğin hoşuna gitmeyen birçok şeyin beklentisi içinde olmasının belki de vuku bulmasından daha ağır olduğunu düşünebilir. Korkulan şeylerin çoğunun zararsız olmasını ya da tecrübelerden istifa edebilir⁴⁶ ve kendi kendini telkin edebilir.

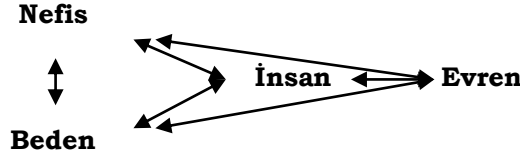
3. Sonuç ve Değerlendirme

Belhî kendi döneminin ve antik çağın ilimlerine vakıf olan, bu ilimlere getirdiği özgün yorumlarıyla ve çağını aşan fikir ve yaklaşımlarıyla İslam filozofları arasında yer alan bir dahi olarak tanımlanmaktadır. *Mesalihü'l-Ebdan ve'l-Enfus* adlı eseriyle bireyi ruh ve beden olarak birlikte ele alan ilk hekim olarak değerlendirilmektedir.

⁴⁵ El-Belhî, *Mesalihü'l-Ebdan ve'l-Enfus Beden ve Ruh Sağlığı*, 454-470.

⁴⁶ El-Belhî, *Mesalihü'l-Ebdan ve'l-Enfus Beden ve Ruh Sağlığı*, 470-472.

Belhî insanı temyiz gücüne sahip akıllı bir varlık olarak tanımlamaktadır. Ona göre ruh ve bedenden oluşan insan fizyolojik ve psikolojik olarak bir takım özelliklere sahiptir. Genel anlamda dört tip kişilik özelliğini formüle eden Belhî, özel anlamda ise bireysel farklılıklara ve her bireyin özel olduğuna işaret etmektedir. Belhî, insanı ruh-beden ve insan-evren ekseninde ve bunların iletişimi ve etkileşimi bağlamında tanımlamaya çalışmaktadır.

Belhî'ye göre akıl sahibi birey temyiz gücü ile faydalı olan şeyleri elde edebilir ve böylelikle dünya ve ahiret mutluluğuna ulaşabilir. Belhî bilgi ve öğrenmenin önemine dikkat çekerek bireyin eğitimden mahrum bırakılmamasının altını çizmektedir. Eğitimin amacını, bireye kendisini ve evreni tanımasını ve bu ikisinin arasındaki bağı öğrenmesini sağlamak, şeklinde görüşleri çerçevesinde özetlenebilir. Belhî'ye göre ruh ve beden, faydalı ve zararlı şeylerin bireye ulaşması için bir araçtır. Bunların doğru yönetilmesi ve korunması için bireyin eğitilmesine ihtiyaç vardır.

Belhî beden riyazetinde ilk olarak bireyin gerçek manada bedeninin korumaya ihtiyacı olup olmadığını ve korunursa ne tür faydaları olacağını bilinç düzeyinde bilmesini; ikinci olarak da bireyin kendi varlığını ve eşyanın ilkelerini ve özelliklerini bilmesini ister. Daha sonra da bunları bilen bireyin, yaşamında ve zorunlu ihtiyaçlarının karşılanmasında bir denge kurması gerektiğini ifade eder.

Nefis riyazetinde ise Belhî, bireyin dış etkenlerden, duyduğu ve gördüğü şeylerden kendisine gelen ve endişelenmesine, canının sıkılmasına, öfke, dehşet, keder, korku vb. duygularının tahrik olmasına sebep olan hârici rahatsızlıklardan ve gönlünün meşgul olmasına, kalbinin parçalanmasına yol açan şeyler hakkında düşünme gibi dâhili rahatsızlıklardan kendisini korumasını ister. Belhî ruh sağlığı kayb olduğunda tekrar kazanılması için yapılması gerekenleri, kendi kendine telkin yöntemi ve nasihat alma önerisiyle çıkış yolu göstermektedir. Nasihat ve telkinin de ahlaki değerler içermesinin önemine vurgu yapmaktadır. Belhî'nin nefis riyazetinde altını çizdiği nokta ise nefsin arızı kuvveleriyle mücadele edilmesidir.

Son olarak Belhî, eğitimin bireyin kendisini ve yaşadığı evreni anlamasına katkı sağlayacak sağlam bilgi ve değerler temelinde oluşturulmasına işaret eder. Bilinç ve akıl sahibi birey bu sağlam bilgi ve değerlerle ancak kendini bir denge üzerinde tutabilir. Aksi takdirde beden ve ruhuna aykırı her şey onun dengesini bozabilir. Dolayısıyla bireyin sağlam bilgi ve değerlerle eğitilmeden, kendi yetenek ve kabiliyetleri çerçevesinde gelişimi sağlanmadan dünya ve ahirette huzur ve mutluluğuna ulaşması da mümkün değildir.

Kaynaklar

- Aristotele. *Oluş ve Bozuluş*. çev. Y. Gurur Sev, İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2019.
- Aydın, M. Şevki. "Medreselerin Gerileyiş Sebepleri Üzerine", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4 (1987), s. 321-336.
- Awaad, Rania- Ali, Sara. "A modern conceptualization of phobia in al-Balkhi's 9th century treatise: Sustenance of the Body and Soul", *Journal of Anxiety Disorders* 37, (January 2016), 89-93.
- Badri, Malik. (ed.). *Abu Zayd al-Balkhî's Sustenance Of The Soul, The Cognitive Behavior Therapy Of a Ninth Century Physician*. London: The International Institute of Islamic Thought, 2013.
- Bakırcıoğlu, Rasim. *Ansiklopedik Eğitim ve Psikoloji sözlüğü*. Ankara: Anı Yayıncılık, 2012.
- Ali Bakkal, "İslâm'ın Doğuşundan Artuklular Döneminin Sonuna Kadar Mezopotamya'da Tıp Eğitimi ve Hastaneler", *I. Uluslararası Artuklu Sempozyumu Bildirileri: Artuklular, 25-26-27 Ekim 2007 Mardin*, ed. İbrahim Özcoşar, (2008), 1/425-454.
- Canbulat, Mehmet. *Dini Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: DİB Yayınları, 2015.
- Cevizci, Ahmet. *Felsefe Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları, 2. Basım, 2003.
- Cüceloğlu, Doğan. *İnsan ve Davranış*. İstanbul: Ramzi kitapevi, 37. Basım, 2019.
- Çağrı, Mustafa. "Nasihat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/408-409. İstanbul: TDV Yayınlar, 2006.
- Delay, Jean- Pichot, Pierre. "Psikolojinin Tanımları, Metotları ve Komşu Disiplinlere İlgileri", çev. Erdoğan Fırat, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20/1, (Ocak 1972), 323-343.
- Ebu Zeyd El-Belhî. *Mesalihu'l-Ebdan ve'l-Enfus*. çev. Nail Okuyucu, Zahit Tiryaki, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2012.
- Gözütok, Şakir. *İlk Dönem İslam Eğitim Tarihi (Hz. Peygamber döneminde Eğitim Öğretim)*. Ankara: Fecir Yayınları 2002.
- Gürsü, Orhan. "İslam Düşünürü Belhî'nin (849-934) Ruh Sağlığına Yönelik Görüşlerinin Modern Psikoloji Doğrultusunda Değerlendirilmesi", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (Nisan 2016), 271-309.
- Kaya, Mahmut. "Kindi, Yakub b. İshak", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 26/41-58. İstanbul: TDV Yayınlar, 2002.
- Kaya, Umut. *Ebu Zeyd el-Belhî'nin Ahlak felsefesi*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Kindi, *Felsefi Risaleler*. çev. Mahmut Kaya, İstanbul: Klasik Yayınları, 2018.
- Kutluer, İlhan. "Belhî, Ebu Zeyd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 5/412-414. İstanbul: TDV Yayınlar, 1992.
- Özpilavcı, Ferruh (ed.), *Mesalihu'l-Ebdan ve'l-Enfus Beden ve Ruh Sağlığı*. çev. Nail Okuyucu, Zahit Tiryaki, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2012.

- Semerci, Nuriye, “Eğitim ve Psikoloji” *Eğitim Bilimine Giriş*. ed. Mehmet Taşpınar, 42-64. Ankara: Üniversite Kitapevi, 4. Basım, 2007.
- Senemoğlu, Nuray, *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim*. Ankara: Pegem Yayınları, 2012.
- Sezgin, Fuat, *İslam’da Bilim ve Teknik*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, 2008.
- Sezgin, Fuat, *Tanınmayan Büyük Çağ*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2010.
- Sıddıki, Cevat, “Mescitten Medreseye Dönüşümün Kurumsal ve Düşünsel Açıdan İncelenmesi”, *Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi dergisi* 1/2 (Aralık 2014), 147-163.
- Söylev, Ömer Faruk. “Psikolojik Sağlık Hakkında İslam Tıp Tarihinin İlk Örneklerinden: Mesalihu’l-Ebdan ve’l Enfüs”, *İslam medeniyeti Araştırmaları Dergisi* 1/1, (Aralık 2014), 196-202;
- Uludağ, Süleyman, “Riyazet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/143-144. İstanbul: TDV Yayınlar, 2006.
- Yanardağ, Mehmet, “Bireyselleştirilmiş fiziksel eğitim programı” *Özel Gereksinimli Çocuklar için Fiziksel Eğitim ve Spor*. ed. Mehmet Yanardağ, İlker Yılmaz. 1.Basım, 252-286. Ankara: Pegem Akademi, 2017.
- Yıldız, Nuray, *Eski Çağda Yazı Malzemeleri ve Kitabın Oluşumu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1. Basım, 2000.

Individual and Education in the Thought of Abu Zayd Ahmed El-Belhi**Abstract**

One of the most significant ways to be successful in teaching is to know the individual well. It is crucial for the individual to know the abilities, strengths, and weaknesses in terms of success in training activities. The aim of this study is to examine the education concept of Ebu Zeyd el-Belhi, whose name is mentioned among the Islamic philosophers and made the individual a subject of study as a whole. Belhi has tried to define the individual with scientific approach as well as normative knowledge. According to Belhi, God has given man intelligence/main to distinguish between what is good and what is harmful. As long as he uses his intellect properly, he will be able to have the life of the world and the hereafter and attain the best blessings. Belhi points out that human beings are made up of soul and body and that useful and harmful things affect people in these two ways. According to him the most important thing for anyone with a mind to do is to take the preservation of these two things seriously and keep them away from negativity. This can only be achieved by education. Belhi says that it is vital for the individual to know himself and this issue should be given priority in his or her life. Again, by drawing attention to the importance of knowledge and education, he emphasizes that the individual should not be deprived of education. Belhi defines human beings on the axis of spirit-body and human-universe and considering this, makes suggestions to reach happiness in the world and the hereafter. According to Belhi's approach of spirit and body abstemiousness, (it can be said that) the aim of the training is to get the individual to know himself and the universe and to help him / her learn the relationship between these two. In Belhi's opinion, human has some physiological and psychological features. These features are important factors affecting human life. Belhi deals with the approach of spirit and body abstemiousness considering the state of health and illness. Belhi wants the individual to know about body abstemiousness at the conscious level whether the body really needs to be protected and what benefits it will have if it is protected first, and then to learn and know the principles and properties of the being and the object. In physical education, Belhi wants the individual to know at the level of consciousness whether the body really needs to be protected and what benefits it will have if it is protected, and then to learn and know the principles and properties of the being and the object. In his soul education, he notes that getting rid of internal ailments can also take place in two ways. The first is to educate and equip the individual with knowledge. The second is that the individual knows his or her own strength of patience. Belhi's main concern is to give the individual the knowledge and ability to manage himself (feelings). He also draws attention to the importance of advice for restoring the good state of the soul.

Keywords: Abu Zayd al-Balkhi • Individual • Education,